

תפיסתו הלאומית של סמולנסקין בתקופת ההשכלה

ש. ברימן

ועם זה מובע הביטחון, שישראל יעשה חיל אם יזכה". אם כן במה נזכה? על כך עונה סמולנסקין: ברכישת השכלה ולשון הארץ, בנאמנות למדינה השלטת, בלימוד מלאכות, בשינוי התלבושת וסדרי החיים בכלל, כדי להירמות ככל האפשר לעם הארץ, אמנם לא על חשבון האהבה הלאומית. בחלק הראשון של "התועה", שנתחבר ב־1867, ניתן תיאור של שכונת היהודים באשדות (אודיסה), שהוא טיפוסי לכיוון מחשבתו של סמולנסקין הצעיר. ביהודי שכונה זו דבקה, לדבריו, התאוה הנפסדת לגור בסימטאות צרות ואפלות דווקא, המלאות "עבטיט ורומן", ומר אסים הם "ברוח טהור לטהר גויתם ונפשם". היו ימים, מציין סמולנסקין במרידות, שהיהודים התפללו ליציאה מהגיטו, להסרת בגדי הקלון, ששונאיהם כפו עליהם להשפילם, וטובי העם מסרו את נפשם על הגנת כבודו, אולם עכשיו, משנשתנו הזמנים לטובה, מסרבים היהודים להסיק את המסקנות הטבעיות, במובן ההסתגלות לסביבה, הנובעות מתמורה זו. "אבותינו היו לגידופים מעוצר רעה, ואנחנו הרפתם וחרפתנו נשא — מרוע לב, מקשיות עורף — לא נהיה כגויים, לא נלבש בגדי חופש, כי עבדים היינו ועבדים נהיה". בשכבר הימים היו היהודים משחדים את השלטונות לשם ביטול גזירות רעות, והנה עתה משתמשים הם באמצעי זה למניעת ביטולם של חוקים מוזיקים.

עובדה היא, קובע סמולנסקין, שנפתחו לפני העם העברי שערי החיים ושוחרר מכבלי השעבוד, אך אין הוא משתמש באפשרויות הגדולות שנודמנו לידיו. על־כן החובה על "אנשי הלבב", ואוהבי עמם, לעורר אותו מתרדמתו ולהניעו ללימוד מקצועות פרנסה מכובדים, כגון מלאכות, חקלאות, מסחר בכבוד ויזר" וכן להתקרב בכל הכנות לעם הארץ ולפעול לטובת המולדת המשותפת. "צאו מבור כלאכם — קורא סמולנסקין — ברחו מחורי עפר אשר נחבאתם בם, למען תהיו לאנשים, למען תיטיבו לנפשתיכם ולאדם רב, לכל תהיו כנושי טובה במבקשים טובתכם, למען תראו לעם הארץ, כי עם חפץ הנכם ובצדקה ובכשרון תנהלו ביתכם בלאם". — יש ליסד בכל ארץ בתר ספר ובתי־מלאכה, כדי למנוע את התנוונותו של הדור הצעיר מנעוריו. וסמולנסקין כל כך מקנא לכבוד דה של ההשכלה עד שהוא בא להגן על שיטת הדיכוי

כבר בראשית צעדיו בספרות העברית הגדירה סמולנסקין את מגמתו כנושאר־גל ההשכלה המתונה, הממגנת את הטוב הנאה שבישן ובחדש, והעומדת על־כן בקשרי מלחמה עם האדוקים, "מורדי האור", מצד אחד, ועם המשכילים המתבוללים, מצד אחר. יודע הוא, שאין זו עמדה נוחה לשמש מיפגע לחיצי שני המחנות היריבים, אך אינו נרתע מפני קשיים, ואת "השחר" הוא מייסד, כדי לעשותו במה ל"משכיליים הרודפים לבקש דבר ה' בחכמה ובתום לבב ונרדפים משתי קצותם". אמנם, בהעמידו את עצמו בין המפלגות המתנגדות, הוא קובע בבהירות מראש, שלבו קרוב יותר לאדוקים, שהתנהגותם היא בעיקרה פרי תמימות או אי־הבנה, ויש תקווה להאיר את עיניהם ולתקן את דרכם, בעוד שהמשכילים הקיצוניים הם בוגדים לאומיים עקשים, שאין להם תקנה. המגע הבלתי־אמצעי הראשון של סמולנסקין עם היהודים הממושכלים של מערב אירופה מביא אותו לכלל הכרה, שמוטב היה אילו "היו כולם (כל היהודים) מתחסדים ולא זדים כמו אלה", או בניסוח מאוחר יותר: "יקר בעיני כסיל תמים מהכם בוגד". מנקודת־ראות זו מובנת העובדה, שבד בכר עם הספה נלהבת להשכלה, מצויה בכתביו ביקורת חריפה על גידוליה השליליים של השכלה זו עצמה בחיים היהודיים, ביחוד בחוגי הנוער.

סמולנסקין נטה לראות בהתקפתו על "השכלת ברלין" ב"עת לטעת" (החל מ־1875) וב"התועה בדרכי החיים" (1876) נקודת־מפנה לגבי השקפותיו הקודמות, אכזבה בהן, ולא היא: כבר לפני שנת 1875 עמד על מגרעותיה של ההשכלה ואף לאחריה ידע להוקיר את יתרונותיה הגדולים.

כתביו הראשונים של סמולנסקין נתפרסמו בתקופת "התיקונים הגדולים" של אלכסנדר השני ברוסיה, שכללו גם אילו שינויים לטובה בחיי היהודים, ועוררו תקוות גדולות בציבור בדבר עתיד רווי־אור לקיבוץ היהודי הגדול בארץ זו. המניפסטים של י. ל. גורדון, הקציעה עמי", ו"דרך בת עמי" הם ביטוי מובהק להלך־הרוחות של דור משכילים בישראל. גם סמולנסקין נתפס לאותה אופטימיות יתירה, והוא מדבר בהתלהבות, בניסונו הספרותי הראשון "הגמול", על "המלך הצדיק", ש"הרחיב גבולות ישראל ועוד. ידו נטויה לעשות אתנו (היהודים) טובות לא נקווה",

כשרה להטיף לו לחדש את צורות חייו. כן לא הגיע הזמן להקל את העול הדתי, "בעוד אשר משא מלך ושרים יכבידו עליהם כאבן מעמסה". היהודים לא יענו למתקנים, "מקוצר רוח": "יסידו (המתקנים) בראשונה את הכבלים, אשר שמו שונאיהם עליהם, תמוסרות אשר שמו המה על נפשם יסירו המה בידם. יחיו את העטופים ברעב בארץ רוסיה, יחשוכו את המטים להרג בארץ רומיניה — — — ואז יטיפו עליהם דברי אהבה ואחוזה לכל העמים".

עמדנו על קטרוגו של סמולנסקין על שכונת היהודים באודיסה, השומרת על המסורת הקפואה של התבדלות. נפנה עתה לחלק האחר של יהדות עיר זו, המעורה בכל נימיו בסביבה הזרה. סמולנסקין מוקיע את שאננותו הפושעת של ציבור אמיד ומבוסס זה כלפי גורל אחיו הסובלים, וביחוד את עבודתם הפנימית. לאחר פרעות אודיסה של 1881 לא זו בלבד שהתאמצו, מתוך פחד, לטשטש את העניין, כדי שלא יגיע לביורר משפטי, אלא אף נמצאו אנשים, שלא בושו לאסוף התימות על מכתב-תודה לשר העיר, שהואיל בטובו — לאחד שלושת ימי פרעות ללא התערבות המשטרה — להפסיק ביום הרביעי!

סמולנסקין דן בתוצאות העגומות, שנגרמו ליהודי גרמניה, מתוך שהקנו השכלה לבניהם לפני שזכו בשוויון אזרחי, כי "בעץ הדעת שלחו ידם, אך על דרך עץ החיים ישמר להט החרב המתהפכת היא שנת בני הארץ". צעירי ישראל קנו דעת — ומכאוב. מצד אחד, הדגישו קשר נפשי לעמם ולעברו ההיסטורי, ומצד אחר, כיוון שטעמו טעם השכלה, נמשכו בכוח-אי-תנים לקסמי החיים מעבר לתחומם. רבו אנשים בעלי "קרע שבלב", כהיינה וברנה, שהיו טרף לסתירות פנימיות, ושלסוף המירו את דתם, אך גם במחנה תור לא באו אל המנוחה. הם נקלעו חליפות בין הרגשת חימה על העם העברי, האחראי לגורלם, לבין הרגשת חמלה עליו על היסורים והקיי פוחים, שמונו לו, שלא בצדק, בעולם רע זה.

כבר בחיבוריו הראשונים של סמולנסקין מצויות כמה השגות על מנדלסון, שנתפרשו בהרחבה ב"עת לטעת" והסעירו בשעתם את הרוחות, בעניין תרגום התנ"ך לגרמנית, אייכנותו של מנדלסון בהשקפות ומעשים ואחריותו לנחשול ההמרות של יהודי גרמניה. כן מבליט סמולנסקין בחיבוריו אלה את הטעות הפאטאלית של המשכילים, שקיבלו ללא ביקורת את טענת האנטישמיים, שעל היהודים להכשיר את עצמם תחילה, על-ידי הידמות לעם הארץ, כדי להיות ראויים לזכויות. הם לא הרגישו, לדבריו, במלכודת, שהשונאים טמנו לרגליהם. הללו זממו לרופף את

של ניקולאי הראשון ל"תיקון" מצבם התרבותי של יהודי ארצו.

אך סמולנסקין, שידע להביע בלשון נמלצת את חזון-ההשכלה, הכיר יפה את צלליה במציאות. בסיי פוריו מופיעים המשכילים החיוביים בכמות מבוטלת לעומת המספר הרב של משכילים שליליים, המערערים בדרכים שונות את בניינה של היהדות הלאומית.

קארל המתבולל ב"התועה", המורעל ברגש אנטי-שמי לעמו, מצדיק את יחס הגויים לישראל ומודהה עמו, שכן היהודים חשוכים, יהירים, שונאי-אדם, משי-תמטים מעבודות פיסיאיות ועוסקים במסחר-רמיה. וכך חושב צעיר יהודי אידיאליסטן, שנכון להקריב את חייו במלחמת פולין על שחרורה!

וביחוד קשה פגיעתה של ההשכלה בכנות ישראל. חנה ב"שמחת חנף" דוחשת איבה עזה לבעלה, שהוא "יהודי בגוויתו, יהודי בנפשו", והיהודים, זה העם-הכנעני, לא ידע דבר בלתי מסחרו וכל רגש נעלה זר לרוחו". אין נחת גם בתלמידו בתי-המדרש לרבנים, שלקו בהמדרגות יתירה, ברדיפת קריירה. ידיעת התורה אינה להם מטרה לעצמה, אלא קדרום לחפור בו. עם עזיבת המוסד מנזיחים הם את לימודי היהדות ואף בזים להם. ואין פלא בדבר, שהרי גם המורים אינם טובים מהם: "לא ידעו מה תורה, כי אם מה שכרה, ועל רוח עמם לא יבטרו", והם מעדיפים את שירת יוון על כתיב הקודש. "ומה תקוותנו — שואל סמולנסקין — כי ניחל מאת הרור הבא". חברת המורים באשדות, המושהתים והחנפנים, אף היא סוף-סוף תוצאת "רוח הזמן", וכן כל שאר המשכילים, מחוץ לשמעון, הם אנשים שטחיים וקליידעת, שכל גאוותם על לשון המדינה השגורה בפיהם ועל תלבשתם "הגויית", המאפר שדות להם לחפות על מוצאם היהודי.

בסיפוריו של סמולנסקין ובמאמריו ניתן תיאור השפעתה ההורסת של ההשכלה על ההווי היהודי. הישיבות והחדרים נטרקו מתלמידיהם, אין כל התעניינות בלשון העברית, כל בני-הנעורים זורמים לבתי-ספר הממשלתיים, כי בדרך זו רוכשים הם זכויות אזרחיות ונפתחים לפניהם הסיכויים לקבלת משרות במדינה, ומרכז מאוייהם להידמות בכל לעברי עם הארץ ולהתחרות באהבת ארץ מולדת עוד הרבה יותר מהם. במיוחד מרחיב סמולנסקין את הדיבור בסיפוריו על אורח-חיהם של הניתיליסטים היהודים, שנקלעו לערים הגדולות, הבזים למשפחתם, עמם, לערכי המוסר והתרבות בכלל, והמבילים את ימיהם בויכוחו עם הריפורמיים, הסידי רעיון, "תעודת בבתי-מרוח בשכרות ופריצות.

ישראל, מציין סמולנסקין, שכל עוד שלושת רבעי העם העברי נתונים, במצור ובמצוק, אין השעה

גרעין בה", ובני מנדלסון וחוגו הסיקו מסקנה זו וקבלו את הנצרות, ורבים הלכו בעקבותיהם. שנית, גרמה תורתו של מנדלסון לריבאחים מתמיד בין החרדים, שהעלו את כל החוקים למדרגה של קדושה, לבין החפשים בדעות, שלא יכלו, בלא לעשות שקר בנפשם, לעמוד על בסיס אחד של יהדות עם מתנגד דיהם. באופן זה נוצרה תהום בלתי־מתגשרת בין „הכת המתחסדת“, שהשתמשה בחרב הדת כאמצעי־רדיה לתאוות ההשתלטות שלה, לבין אלה, שלא מצאו סיפוק ביהדות, שכולה מצוות מעשיות, והתרחקו יותר ויותר מעמם. שלישי, מנדלסון, שהיה קוסמו־פוליט בדעותיו, לא הבין את הרוח הלאומית היהודית, ולא הכיר, על־כן, כי עצם לימוד התורה, הספוגה רוח זו, חשוב לעין ערוך מקיום המצוות המעשיות. מתוך שנתן תוקף מיוחד למצוות, העמיד בצל את העיון בתורה, אף על פי שוודאי ידע, כי שמירתן לא תאריך ימים. יוצא, שהרס במתכוון את „בית ישראל“ והרחיק ממנו „אלפים בגלוי ורבות בסתר“. — רביעית, כדי להיטיב את מצב היהודים, חשב מנדלסון, שהכרח הוא לעשותם, „לגרמנים בכל דבר“: בלשון, במנהגים ובהשקפות, ולפיכך שלל את תקוות־הגאולה. בצעדו זה ניתק את הקשר בין קיבוצי ישראל בארצות שונות. ואכן מתנכר היהודי הגרמני המשכיל ליהודי הלא־גרמני ובו לו.

סמולנסקין מאשים את מנדלסון באי־כנות. — „לא כדעותי כן היו מעשיו“ — הואיל וחשש להביע דעות אפיקורסיות מפחד החרדים. בספרו „ירושלים“ קבע, שאסור לבטל אף חוק אחד, שכן רק האלהים מוסמך לכך, אך במכתב פרטי להרץ הומברג מדבר הוא על הצורך לטהר את החוקים מ„חנופת־הפרושים“, וכן מתוודה הוא שם, שאם ימצא דבר בלתי מושכל בתר־רת משה — לא יאמין בו. ובאמת בחייו הפרטיים לא קיים את חומרות הרבנים. העובדה, שכל בני ביתו של מנדלסון המירו את דתם, אינה מקרית, והיא מעידה עליו, ש„זרע זרעו בסתר“, „כי בפיו דיבר אחרת מאשר העלה על הגליון; בספריו ביקש להתר־אות כמחזיק באשיות עמו ובביתו שלח רסן מפני בניו ושומעי בקולו ויתנם ללכת אל אשר ילכו“. הוא נהג בזהירות יתירה בפומבי, כדי שיוכל לטעון: „נקיתי מעון, ידי לא היתה במעל“, אבל „לא המדרש אלא המעשה אשר לבן־מנתם הביא רעה“. אמנם, הוא הפר רק חלק מהמצוות המעשיות, אך ההולכים בעקבותיו, שראו בו את מורם, כפרו בכל. בקיצור: „אש יצאה מביתו ותאכל בכל פה בכרם עמנו — — — והוא הוא היה המבעיר את הבערה“.

סמולנסקין מעריך את מנדלסון כאיש בינוני, מוגר־בל, שלא התרום על מושגי דורו ולא ראה את הנולד.

קשרי הנוער העברי לדתו ולעמו, כדי שינשור כ„פרי בשל“ לחיק הנצרות. משוכנע הוא סמולנסקין בראשית שנות השבעים, שהאנשים „הישרים בלבותם“ ואהבי עמם, שרצו לעצור את תהליך השמד על־ידי חידוש פני היהדות, לפי רוח הזמן והמקום, לא קלעו למטרה, כי מתוך הנטיה להפיק רצון משונאי ישראל „חידושה“ עד כדי נטילת נשמתה: הריקו אותה מכל תוכן לאומי חיוני ושיוו לה דמות כה עלובה, ששוב לא היה בכוחה לרתק את הנוער המתקדם לעמו ולדתו, והוא נמלט למחנה האויב, שהיו בו „חיים טובים ושלום ומנוחה וכבוד“.

בסיכום עמדתו של סמולנסקין כלפי „השכלת ברלין“ מן הראוי להבחין בין הערכת אישיותו של מנדלסון, שאינה עומדת בפני החקירה ההיסטורית, לבין ביקורת השכלה, שעם כל ההפרוות שבה, כוללת היא הרבה רעיונות נכונים ופורים, המשמשים אבני־יסוד בכל שיטה לאומית עברית עד היום.

סמולנסקין מאשים את מנדלסון, שבתרגומו לתנ"ך התכוון ללמד את היהודים גרמנית, ובכך הוריד את כבוד ספר הספרים, שהיה מאז ומעולם מטרה לעצמו, למדרגת „שפחה“ ללשון זרה. ודאי שאין זה חטא לתרגם את התנ"ך ללועזית לתועלת העמים או היהודים שאינם נוקקים לעברית, אך בימי מנדלסון לא היה צורך בכך, כי לגרמנים היה תרגומו של לותר והיהודים ידעו עברית יותר מגרמנית. ובכן, מטרתו האמיתית היתה לעשות את התנ"ך גשר להשכלה כללית. התוצאה היתה זאת: התרגום שימש, ועדיין הוא משמש, ספר־עזר לאבטו־דיקטים יהודים לרכישת הגרמנית, דבר המביא לשכחת העברית, וכך נעשה התרגום קרש־קפיצה להמרת־הדת. על־כן צדקו האדר־קים במלחמתם בתרגום. הם ראו מה עלה להם לתלמידי מנדלסון וחששו, שגם בניהם ילכו בדרך זו. מנדלסון גרם ליחס שלילי מצד העם להשכלה, ללשון הגרמנית כ„שפת הקליפה“ וגם לתנ"ך. אילו היה איש הרואה את הנולד, היה כותב ספר דקדוק גרמני בעברית ולא היה גורם לחילול קדושת התנ"ך ולהזנחתו.

מנדלסון העמיד את קיום היהדות על שמירת המצוות המעשיות בלבד, מתוך שחשב את היהודים לכיתה דתית ולא לעם. אילו הכיר בחשיבותם של ערכים לאומיים אחרים לקיום אחדותו של העם, היה מבחין, ודאי, כאיש משכיל, בין עיקר לטפל במצוות המעשיות. הוא לא עשה כן, משום שחשש כי פגיעה קלה בחלק מהמצוות עשויה לגרום להפרת כולן ו„תתפרד החבילה“ — שהרי לא הודה בקשרים אחרים. אם היהדות אינה אלא מצוות מעשיות, הרי בשביל אלה שמואסים בדת היא „קליפה באין כל

השכלה וללמוד מלאכות, כתרופה לכל צרותיה, בעוד שכאן נרדפים המשכילים לא פחות מהחסידים, ורוב בעליההמלאכה במדינה יהודים הם דווקא!

ההשכלה הברלינית, אומר סמולנסקין, "הרעה והשחיתה לנו במאוד מאוד", "כי היא הסתה בנו שונאים ומנדים מבחוץ להרבות כעשם, אבל עוד יותר הרעה לנו בביית, בפלגה את לבותינו ותך את בית ישראל לרסיסים". גם לפני "ההשכלה הארורה" הזאת היו אנשי־מדע בישראל, ולא היה כל ניגוד ביניהם לבין יודעי התורה; אדרבא, היה שיתוף־פעולה אמיץ ביניהם בדאגתם המסורה לסייע ליהודים הסובלים בארצות שונות. "ועתה פילגה ההשכלה הזאת את לבנו", והמשכילים לא זו בלבד, שאינם מגישים עזרה לאחיהם החרדים, אלא אף מצדיקים עליהם את הדין של הרדיפות, שכן מחוסריההשכלה הם. והשכלה זו — שואלים הגרדפים — כלום יש בכוחה להמציא גאולה לנו? והן גם במשכילים מידיים האויבים אכן.

לפני שבאה לעולם השכלת־ברלין שדרו קשרי אחווה בין היהודים והם ראו עצמם מעין משפחה אחת, שאין יתרון בזכויות לאחד על חברו. ואולם השכלת ברלין חידשה הלכה, שיש ויש להבחין בין משכיל ללא־משכיל, וכי "רק המשכילים קרויים אדם ולא יתר היהודים קרויים אדם". "החפץ הרע והנמהר להבדיל את היהודי המשכיל מהיהודי האדוק באמונתו הרבה לשים שמות", ועדיין הוא משמש גם כיום נשק בידי האויבים להצדקת מעשיהקפוח שלהם. לעומת האנוכיות צרת־חמוח של משכילי ברלין מציג סמר לנסקין למופת את רוח ההקרבה העצמית, שגילו אנשי המדע העברים בדורות הקודמים במלחמתם בפני מלכים על גורל עמם וכבודו.

סמולנסקין סבור, שההשכלה המנדלסונית המיטה חורבן לא רק על העם העברי, אלא אף על המוסר החברתי ועל חיי המשפחה היהודית, שהצטיינה במידר תיה הנאות. היהודי בן הדור הישן ניחן ברגש הרחי מנות, ולפיכך נוהר מלפגוע לדעה בחברו והיה נכון תמיד לעמוד לו בעת צרה. כן חינך את בניו ובנותיו בדרכי הענווה, הצניעות והאהבה. הנשים היו יושבות בית וטיפחו בקרב ילדיהן את החיבה לעמם ולמסרתו ההיסטורית והתרבותית. ואהבה זו היתה כה מושרשת בלבבות, עד שגם "זרוע הדעת" ו"יד המציק" לא עצרו כוח לעקרה. ועוד במידה מפוארת אחת נתברך האיש הישראלי ושמה — גמילות־חסדים, ועניין זה של עזרה מתוך אחריות הדדית הפך את יהודי כל העולם, העוז־רים והנעזרים כאחת, לגוף חזק רב־השפעה. — בביתו של מנדלסון, שנחשב מורה לדורו, הונפה החרב על שלוש סגולות אלה. נכרת מהלבבות רגש החמלה, וכל איש דאג רק להצלת נפשו על ידי בריחה למחנה

לא הוכשר להיות מורה מתווה־דרך לעמו, כי היה איש דפה־אופי, שנסתף עם הזרם. רק המקרה הועיד לו תפקיד, שלא הלם אותו. ועוד האשמה מטיח הוא כלפי מנדלסון: לא הרגיש בצערה של האומה וגם לא חרד לגורל הדור הבא. כל דאגתו היתה קודש לעצמו ולמשפחתו. הוא ביקש ממלך גרמניה זכות־ישיבה בברלין, מתוך נימוק, שהוא עולה על שאר היהודים בהשכלתו. מנדלסון היה, "הראשון בישראל", שהטיף לחיפוש תכלית מעשית בכל פעולה, ואמנם הוא ובניו חיו לפי שיטה זו, מתוך גישה חמרנית לא היתה תועלת בלימוד התורה, באמונה בתקוות ישראל ולסוף גם בשמירת החוקים, וכך "נתפרדה החבילה, וירעו איש לעברו כאשר מצא מרעה טוב ושמן".

נעבור לביקורת תנועת ההשכלה. סמולנסקין מרבה להשתמש במונח "השכלת ברלין" במונח רחב, ככינוי לזרם ציבורי־תרבותי בחיים היהודיים בתקופה החדשה, שהגיע לביטוי אנט־לאומי מושלם בגרמניה והטביע את חותמו זה על יהדות אירופה כולה. הוא לא צדק בזה, כי חורבנה של היהדות הרוסית, למשל, שניתן לו תיאור כל כך נוגע עד הלב ב"התועה", חלק ד', אין לו כל קשר עם השכלת ברלין, שהרי הגיהיליסטים, ודאי, לא קיבלו תורה ממנדלסון ואסכולתו, לא בדרך ישירה ואף לא בעקיפין. הגישה של סמולנסקין לניתוח תוצאר תיה של ההשכלה בארצות שמוחץ לגרמניה, אינה מביאה בחשבון במידה מספקת את העובדה, שתוצאות אלה יותר משהן פרי השפעת ברלין הן מסקנה טבעית של התנגשות רוח הזמן בהווי היהודי השמרני.

החטא הגדול, שמונה סמולנסקין במשכילי־ברלין, הוא, שקיבלו את קטרוגיהזדון של האנטישמיים, כהלכה שאין להרהר אחריה, והסכימו, בעקבותיהם, שהיהודים הם עם מושחת ואין לו תקנה. אלא על ידי סיגולו הגמור לתביעות ששונאי ישראל מציגים לו, כתנאי למתן זכויות. בדרך זו קמה מפלגה בישראל, שעשתה את האנטישמיות "אני מאמין" בהשקפת חייה, וגרמה, מתוך אייבהנה וקוצר־ראות, מבוכה רבה בחוגי הנוער ונוק עצום ליהדות העולמית בכללה. היא הקריבה את כל הערכים היהודיים היקרים, שיית דום וקיימים במשך הדורות כעם, על מזבח ההתקרבות לאומה השלטת, ובסופו של דבר נתברר, שהיה זה קרבן־חינם: השנאה לא בטלה, הזכויות לא ניתנו ורק אחדות העם, המרומה והמאוכזב, שעליה היתה גאותו כל הימים, נהרסה עד היסוד. לעיני סמולנסקין ריחפה דמותן של יהדות גרמניה, המפוצלת למפלגות איבות בנפש זו לזו והמאוחדות רק באדישותן ובתן ליהודי המזרה, וכן של יהדות רומניה, הנתונה למשיסה בידי פורעים צמא־ידם, שמשכיליה מטיפים לה לרכוש

רואיו, וכן, "להמיר השפה הנשחתה (האידיש) בשפה ברורה". אמנם, שאלת היהודים הכללית לא תבוא בדרך זו על פתרונה, אולם ליחידיים, באופן אישי, תביא תועלת מרובה, "ואם כי עוד נחרו בו (בישראל) שונאיו, אבל במלחמת תנופה החלו להלחם בו, בשנאה גלויה, לא בבזו ושואט נפש כמקדם". ונקל הוא לאיש, אשר ידע מה הוא ערך איש, לשאת ולסבול מכת חרב שונא מחצי לשון בזהו, לנפול לפי חרב במלחמה מהיות למרמס כתולעת, והדעת תתן לאיש תפארת אדם, גם אם בן ישראל הוא". הודות להשכלת ברלין נוצר חוג של סופרים יהודים, שגלחמו בעטם לזכויות עמם, ואף הצליחו, לאחר פעולה ממושכת וקשה, להגיע להישגים מסוימים. יהודים בודדים תפסו משרות במוסדות המחוקקים, ובכך נתנו כבוד לעם כולו. "ואם כי הורידה (השכלת ברלין) אותם (את בני ישראל) במדרגת יהודי, אך העלתה אותם על בסולם החיים ובני האדם".

בכמה מסיפוריו מתאר סמולנסקין את רישומיה של ההשכלה ברוסיה, שאפיה נקבע על ידי המצב הכלכלי הקשה והדעות השמאליות, שרווחו בשנות הששים והשבעים בציבוריות הכללית של אותה ארץ. משכילי רוסיה אינם שונים, לדעת סמולנסקין, במהותם מבחורי הישיבה; אף הם לומדים תורה, תורת ההשכלה, לשמה, בלא לבקש תכלית מעשית בהיים; ובעוד שבלימוד המסורתי של התורה היתה מכל מקום תועלת רוחנית ידועה, שכן היה בו משום חיזוק אחדותו של העם, הרי הכזיבה ההשכלה, הואיל ותעודתה הטבעית היא לספק אושר חמרי לבעליה, ואם אין היא ממלאה תפקיד זה, אז "ההלם ראשנו ותסכסך אותנו ואת דעתנו", כי מעוררת היא רעבים מתרדמתם, בלא להשביע את רעבונם. "השכלה כזאת מוות היא, מוות להעם, להדת גם להחיים". זו היא השכלתם של הניהיליסטים היהודיים, "מבטלי היש", בלשוננו של סמולנסקין. מעניין לציין, שבנוגע למתבוללים כקארל ב. "הגמול" ואמיל ב. "גמול ישרים" רואה הוא גם את הצדדים הטובים שבחם: אידיי אליזם, אומץ לב ואפילו חרדה לכבוד ישראל. אך לניהיליסטים אינו מוצא כל צד זכות. בכתביו מופיע עים הם כאנשים החותרים תחת אשיות הלאום, החברה, המוסר, המשפחה, והמסכנים בכלל את שלום הציבור. לפי תיאורו של סמולנסקין אלה הם הולכי בטל מושחתים, המבלים את ימיהם במסיבות ובבתי מרוח ביוכוחי-סרק על תיקון החברה הניזונים על חשבון אחרים. כל כוחם בפיתוי נערות יהודיות, שתברחנה מבית הוריהן לחוץ לארץ לשם השתלמות. וגם הסוציאליזם שלהם אינו חורג מהמסגרת של מליצות דיקות: "הדברים האלה ידברו כמשיחים

האויב; בטלה הצניעות המסורתית של המשפחה, ובגור תיו של מנדלסון היו למשל בחיי הפריצות שלהן; ונעקרה מידת גמילות-החסדים, כי המשכילים לא זו בלבד שאינם מתעניינים כלל בבני עמם, אלא אף שונר אים אותם, בזים להם ומתנשאים עליהם.

סמולנסקין תולה ב"השכלת ברלין" את האחזיות, במובן מסוים, להתעוררות, "שאלת היהודים", מאחר שסמכה את ידיה על טענת השונאים, שאין היהודים ראויים לזכויות במצבם המוסרי הירוד בהווה. הם לא הבינו, שכל מה שנחוצו ליהודי רומניה הוא, "רק רוח צה, רק חופש — — — רק כי יתנום למצוא חית ידם כחפצם", וכי יהודי רוסיה אינם יכולים לפרוץ בכוח עצמם את מעגל-הקסמים הסוגר עליהם, שהרי "שאלת החיים שלהם שאלה חיצונית היא, ואין כל סיכוי לתיקון מצבם הכלכלי ופרנסותיהם, הבלתי-מוסריות" במסגרת "תהום המושב".

סמולנסקין סוקר את שיטת הפעולה של שליחי השכלת ברלין באדצות שונות, שרצו לשנות את ההווי התרבותי בדרך מהפכנית, וכיוון שלא הצליחו במלאכך תם באו במלשינות לפני הממשלה, כי סדרי החיים והחינוך הישראליים פגומים הם, ועליה לקבל לידיה את הפיקוח על "בנים שובבים אשר דרך השכל מהם נסתרה". כך רבו פושעים משכילים בעם העברי, שבסיועה של המשלה עלה בידם להשתלט על עמם ולנצלו. משכילי ברלין עמדו לימינו של יוסף השני, מלך אוסטריה, שרצה "להשכיל" את יהודי ארצו בעלי-כרחם, הצדיקו את ביצוע תכניתו ביד חזקה, שהדי, לדעתם, "משחתו בו בהעם הזה יותר מאשר בכל העמים, וכי רק בזרוע נטויה ובמלחמות גדולות ונוראות יהפכו להם לב בשר תחת לב האבן אשר בקרבם". ובשעה שההמון היהודי חשד — ומתוך חוש מציאות בריא — בכנות כוונותיו של המלך, לא נלאו סופרי ההשכלה העברים לרוממו כגואל ישראל. סמולנסקין יודע להעריך גם את החיוב שב"הש-כלת ברלין". אף על פי שהתקוות שתלו המשכילים בהשכלה, כאמצעי תכליתי לתיקון מצב היהודי ושינוי יחס העמים אליו, נתבדו, מכל מקום אין לדונם לכף חובה על כך. איך שיהיה, מוטב לא להיבדל בדרכי-ההנהגה משאר בני האדם, ללמוד לשון המדינה ולקנות דעת, "אשר תחיה את הנפש, אף בעתו אשר אזלה ידה מהחיות את הגוויה", כדי להוכיח לעולם, שהיהודי נוצר לגדולות — לא רק לרוכלות ולעסקי רבית — אם לא תחסם הדרך בפניו. על כל יהודי מוטלות, "החובה המצווה" להתמסר בכל לבו להשכלה, להסתלק מהמנהגים המשונים, שאין להם שורש לא בדת ולא במסורת, לשנות את הבגדים המכוערים, המנוולים אותו בעיני

בדת, המצמצמת את חובות-המינימום של כל יהודי לגבי קיום חוקים דתיים כמעט עד אפס. וכרי להוכיח לריפורמיים, שהיהודים הם עם, פיתח תורה שלמה על „עם הרוח“, שהוא חי חיים לאומיים עצמיים בגולה. בדרך זו קיווה ליטול את העוקץ מן הגורם הרתי, המפריד בין יהודי ליהודי בארץ אחת, ולערער את תפיסת המתבוללים, המקימה מחיצות בין יהודי הארצות השונות.

העם העברי, מלמד סמולנסקין, שונה במהותו מכל שאר העמים, הואיל וקיומו הלאומי אינו מותנה בגורמים הרגילים, המייחדים קיבוץ אנשים כאומה, והם: ארץ, שלטון ולשון. והראייה לכך, שהיהודים מוסיפים להתקיים זה אלפי שנים בהעדרם של גורמים אלה. גם חוקי הדת אינם תנאי הכרחי ללאומיותם, שהרי בימי בית ראשון ושני וכן בגולה עברו עליהם תקופות של הזנחת הדת ואף על-פי־כך לא נפסקו חייהם כעם בפני עצמו. מעובדות אלה מסיק סמולנסקין, „כי מקור חיי ישראל יוצא ממקור אחר, לא ממסודות הממלכה הארץ והשפה, אף לא מהחוקים, כי אם מהרוח הנבדל אשר לישראל“ ורוח נבדל זה הוא פרי הינוכו של העם העברי מראשית הופעתו על הבמה ההיסטורית. בתולדות כל העמים קודמת ההתנחלות הארצית להתגבשות כעם. רק לאחר שיש להם ארץ יוצרים הם חוקים ומוסדות קיבוציים. מתוך כך התרגלו לרעיון, „כי רק בשבתם על אדמתם או המה עם“, והם מחזיקים בו גם בהיותם נתונים תחת שלטון זר, משעבר, האוסר עליהם את השימוש בלשונם ובחוקיהם, שהרי, לסברתם, כל עוד לא נושלו בפועל מארצם אין להתיימשך מן הגאולה. דק בגולה, עם אבדן האדמה, „שהיא היתה היסוד לכל האחדות ולרגש הלאומי“, בטל קיומם. מה שאין כן בני ישראל, שעוד בנכר, כשהיו במצב של שבטים נודדים, ואף לא חפשיים, כבר היו להם חוקים ומשפטים וחשבו את עצמם כעם. מסיבה זו לא השקיפו גם להבא על המדינה כעל שורש האחדות הלאומית, משה, המחוקק היהודי, היה איש הרואה את הגולד ולפיכך בחר בעם העברי, המלומד ביסורי נדודים, כנושא התורה, שהיא רוחנית בעיקרה, ומשצ־וותרה אינן תלויות בארץ מסוימת ובזמן מסוים. התורה אינה מודה במלך בשר ודם; האלהים הוא המלך. „ואחרי אשר חשב (עם ישראל) את אלהיו למלכו ומשפטיו למשפטי ממלכתו, לכן לא חדל מהיות עם גם אחרי אשר ארצו וממלכתו הגשמית לוקחו ממנו“.

נביאי ישראל, שחזו מראש את חורבנה של

בחלום באין רגש והתעוררות, רק כעוף הממלל, השונה ברברים האחרים אשר הסכין לשמוע בבוקר בבוקר. בעלי „תורת כיס אחד לכל בני האדם“ הם, לפי ציוריו, אגואיסטים שפלים ואף פושעים. בהברל בולט גם מליילינבלום גם מהסוציאליסטים העבריים, מתנגד סמולנסקין בתוקף לשחרורה של האשה ונימוקו עמו: „הטבע בראן (את הנשים) לשבת בית — ויגזול מהן כוח משפיע ופועל רק למקבלות שמן“. נראה הדבר, כי זה טעם „פורמלי“ בלבד, והסיבה האמתית לעמדתו נעוצה בעובדה, שלבנות ישראל „המשוחררות“ אין כל מושג על היהדות ולא יחס נפשי לקנייניה הרוחניים ויש להן השפעה שלילית, מבחינה לאומית, על הדור הצעיר. ב.

סמולנסקין רואה את שורש הרע בחיי ישראל בקיום שתי מפלגות, ההולכות בדרכים מסולפות: האחת — האדוקים, השקועים בבערות ועצלות, מתבדלים משאר בני־אדם וגורמים רעה רבה לבניהם ולעמם, והשנית — המתבוללים, המתכחשים בגלוי ובגסות לכל קדשי האומה. והשאלה הגדולה, שהתחבט בה כל ימיו, היתה: כיצד „להקים את האחד מרבצו ולהשיב את השני אל רבצו“? מתוך התבוננות בתולדות ישראל בא סמולנסקין לכלל דעה, שקיים „כוח נעלם“, המלכד את פוריי היהודים בעולם, מן האדוק הקנאי, שאזנו נכווית לשמע מלה לועזית, ועד לאיש, המתקין אילן נוצרי בחג המולד, על כל הניגודים ביניהם בדרכי־חיים ובאמונות ודעות, לגוף לאומי אחד. והוא מוכיח ש„כוח נעלם“ זה הוא הוא הרגש הלאומי. בימינו אלה, מדגיש סמולנסקין, יש הרבה יהודים, שאינם מודים בלאומיות העברית ואין להם כל קשר לדת, ואף על־פי־כך שומרים הם על השם „ישראל“ ומרגישים זיקה מיוחדת לכל מי שנקרא בשם זה. זו היא, לדעת סמולנסקין, הזיקה הלאומית, שחיה, פעמים בלא יודעים, בנפשו של כל יהודי, ש„למד דברי־מה מתורת אבותיו, או אף רק מתפרי לותיו, אשר בכלן יחשב ישראל כעם, והרגש הזה הכה שרשו על תלמי לבבו בימי נעוריו ולא יעזבנו גם עד זקנה ושיבה“.

סמולנסקין שאף להבליט ולחזק את היסוד המשרת תף לכל יהודי — את רגש אחדות המוצא והגורל ולטשטש את הניגודים, המפלים את היהדות לכיתות צוררות זו את זו. הוא ביקש להגיע להגדרת לאומיות, שתתאים למספר גדול של יהודים, ככל האפשר, ושלא תגביל את חופש פעולתם בחיי יום־יום. מתוך רצון להוציא את הנשק מידי החרדים נגד החפשים בדעות — בא להוכיח, שאין המצוות המעשיות עיקר ביהדות ויצר שיטה מרחיקה לכת בעניין התיקונים

כחטיבה יוצאת מן הכלל, בתוך עולם מרושע ושפל. הריפורמיים סוברים, שעל העם העברי הוטלה השלי-חות לנדוד בארצות תבל וללמד תורת-אמת לעמים, ואין הם שמים לב לעובדה, שהמיעדים להיות „תל-מידים“ בונים ליהודים, רודפים אותם ואין כלל ברעתם לשמוע לקח מפיהם. מדברי מטיפיהם של הריפורמיים נודף ריח של עברות פנימית, כאילו היהודים נוצרו כדי לשרת את הגויים בפועל. כן גרמה סיסמתם להמרת-דת, כי רבו הטוענים, שאין את נפשם לסבול, כדי לזכות את אויביהם בערכים מוסריים. מיטב ליהנות מן החיים „ויהיו המה (הגויים) בנים לא אמוץ בס“. כן נמצא סוג של אנשים, שאמר: „הן אבדה האמונה מלבי, ומה אתן אל העמים האחרים, ומדוע זה תגרע בעבור זאת נחלתי בארץ!“ מסקנתם ההגיונית של אלה ואלה היתה עזיבת היהדות.

סמולנסקין קובע „שלושה עמודים“ לחיזוקה של הלאומיות הישראלית: לשון עברית, תקוות הגאולה והסתדרות מרכזית בין-ארצית.

סמולנסקין העריך את הלשון העברית כשיד יחיד של העבר הלאומי של ישראל, שיש בכוחו — ומבחינה זו עדיף הוא אף מן הדת — ללכד את בני העם, המפוזרים בארצות שונות. כי עלי-כן המתכחש לה הוא בוגד בעמו. בלא לשון זו צפויים היהודים להתפוררות ולכליה, שכן ישכחו לגמרי את מקור מחצבתם. עיקר ערכה של העברית „רק כמצבת זכרון וכעמוד נכון לרוחו“ (של העם). אמנם מן הנמנע הוא לעשותה ללשון הדיבור, ואם כן במובן הרגיל של המלה היא לשון מתה, „וכל אלה אשר יתפצו להוכיח אותנו, כי שפת עבר שפה חיה היא לכל משפטיה ותוקותיה לא יוכיחו מאומה, כי משפט שקר לא יהי משפט אמת, אף אם נחפוץ בכל לב כי אמת יהיה“. „שפת עבר מתה היא לכל החכמות והמדעים אשר נולדו אחריה“. לדעת סמולנסקין, מיר עדת העברית לכתובה על עניינים הנוגעים ל„נחלת ישראל“ ול„רוח ישראל“ בלבד, והם: ספרות יפה ומאמרים על חיי ישראל, וביחוד מחקרים על התנ"ך ומדעי היהדות בכלל. סמולנסקין התנגד בהחלט לתרגומים מן המדעים הכלליים, לא דק משום שהמתרגמים העבריים של זמנו לא היו ראויים למ-לאכתם, אלא משום שגרמו להזנחת הלשון העברית. כי הקורא פרק מתורגם מתחום מדעי הטבע או המתמטיקה בא לכלל דעה, שמוטב לפנות ללשון המקור. מנקודת-ראות זו עדיף בעיני סמולנסקין „סיפור אחד או שיר אחד המתאר חיי עמנו יותר מכל ספרי החכמה אשר נעתקו ואשר יעתיקו עוד, כי לאהבת השפה לא רק לא יועילו כי אם גם יזיקו“. מתרגמים אלה מגשימים את הכלל של „השכלת

המדינה היהודית, טיפחו בעם, מתוך חרדה לעתידו, את האמונה, שהתורה תוסיף להתקיים גם לאחר גזילת הארץ וחורבן בית-המקדש. הם היו עדים בימיהם להשמדת עמים קטנים וראו, שכוס זו תעבור גם על עמם. לפיכך „שמו כל מעינם לפקוח עיניהם (של היהודים) כי לא רק בארץ וממלכה חיהם תלויים, כי אם באלהיהם ותורתו“, וערכים אלה כוחם יפה בכל מקום. סמולנסקין מדגיש, שלולא הנביאים וחכמי ישראל בימי בית שני, שנתנו את „התורה בלב העם תחת אהבת הארץ“, אין ספק שהיה עובר מן העולם, וגם תקוות-הגאולה לבדה לא היתה מצילה אותו, שכן זו נחלשה לאחר מאות שנות צפיה ואכזבות.

גם כשהעם העברי חי במולדתו היה שונה מעמים אחרים. כבר בימים ההם „גבר (בו) הרוח על המעשה“. דק למראית-עין היה דומה להם, אך לאחר שאבדו לו „המאורות המתעים“ והם: „הממלכה הארץ וצבא מלחמה ונצחון במלחמה על שדה קטל“, נתגלה כל זהרה של תורתו. במידה ש„קצרה יד בני ישראל מהציב להם יד בארץ, כן התרום רוחם למעלה למעלה ויחזק מאד“. עם התפוררות המדינה היהודית „נשאר הרוח הזה לבדו להעם, ועל כן גראה עד מהרה בכל עונו והדרו“.

סמולנסקין מסכם: „ארץ אחוזתנו, העושה אותנו לעם, היא רק תורתנו, והיא אך למען הרוח, ובכל דרכי החיים ובכל פעלי אנוש אנשים הננו ככל העמים“. „אין לנו ארץ אשר בהשבתה או שבתה גם אגודתנו, אמנם ארץ היתה לנו, אך לא היא היתה החבל המתק אותנו“.

סמולנסקין האמין, שיש תעודה מיוחדת לעם ישראל והיא: להפיץ בעמים את הרעיונות הנבואיים של אחדות האל, השוויון, אחוות האדם והשלום העולמי. כל עוד, מציין הוא, קיימת עבודת אלילים, נערכות מלחמות-רמים, שלטת שנאה בין איש לאיש ועם לעם, והכוח הפיסי הוא המכריע בעולם — לא הושגה תעודת ישראל. זו תושג דק כשהאידיאלים היהודיים יהיו לנחלת המין האנושי כולו, כשתחול זהות גמורה בין „תורת ישראל“ ו„תורת האדם“. לפי מצב העניינים בהווה, אין אפשרות לקבוע בבירור אימתי תגיע אותה שעה מאושרת. מסתבר, שלא בקרוב, ובינתיים יש עוד צורך לאנושות בישראל. סמולנסקין מסתייג מתפיסת הריפורמיים בגרמניה בשני דברים יסודיים: ראשית, מחייב הוא את האמונה בתקוות הגאולה, שכן כאומה עצמאית בארצה תהיה האומה העברית מכובדת יותר בעיני העמים ותאציל עליהם ביתר הצלחה מדעותיה הנש-גבות; ושנית, לדעתו, מתקרבים היהודים להגשמת יעודם מתוך לימוד התורה ומתוך עצם קיומם הלאומי.

ירחק חוק היום, לא נרף מקוות ולא נחדול מעבוד עבודתנו לרבים (ע"י הוצאת "השחר"), פן יקרנו עוון, ופן יאמר עלינו הדור הבא אשר יראה מישרים: נרפים היו, כי על כן לא קמו לגדור פרצות ציון.

כבר ב"פתח דבר" לשנה הראשונה של "השחר", מסוף תרכ"ח, מדגיש סמולנסקין את תקוותו, "כי יבוא קץ לגלותנו, כי יבוא יום ותשוב הממלכה לבית ישראל", ומעין פירוש מוחש למשאלה זו נותן הוא בשיר "אהבת ארץ מולדת", שנדרס באותה חוברת. למראה החגיגות הלאומיות של הגרמנים מעלה המשורר בזכרונו את גורל עמו מחוסר-המר לדת, אכול הסכסוכים הפנימיים, ששכה את ארצו והוא הולך ומתנוון. בסיום השיר מביע סמולנסקין במלים נרגשות את געגועיו למולדת — ותהיה זו אדמת ציה, — ונשבע: "גם אם בהיכלי שן אשבה בזהב

פרווים אשכה מאכול להמי אם אשכחך ירושלים"
סמולנסקין דוחה את דעת הספקנים, כי מן הנמנע הוא, שעם ישראל יחדש את חייו הלאומיים בארצו ההיסטורית. עובדה היא, שאיש לא חלם עליה לפני כמה עשרות שנים, שהיוונים, המפוזרים בארצות תבל, הסרבים, רועי החזירים, והמונטנגרים הפראים וכן עמים אחרים קמו לתחיה לאומית, הואיל ושאפו לכך בכל לבם, "ולו ביקש ישראל למצוא את ארצו, כי אז כבר מצא אותה, כי בירו לקנותה בכסף מלא ולהשיב בה את הנדרפים עד צוואר כל היום בארצות שונות". ואילו היתה ממלכה ליהודים היו פוסקות הרדיפות, כי רק את הגרים והחלשים רודפים, "אז נתנו גם להם כבוד כאשר יתנו ליתר העמים". בשנת 1871 קובע סמולנסקין, שהאמונה המשיחית אינה לו עניין לצפיה סבילה בלבד: "לא רק אחכה, כי אם בשמחת לב שפכתי דמי ואחזתי גם בחרב, לוא קמו אנשי לב בקרב עמי להציל כבודו מידי גזוליו, ובאמונת אחיזק, כי עוד יבוא יום גאולה וגם אם ירחק חוק".

בשנים הבאות אין סמולנסקין מדבר באותה הת-
להבות על התחיה הלאומית הממשית בארץ-ישראל. כפי הנראה, תשה אמונתו ברצון הגאולה של העם העברי, ועליכן הופכת תקוות ישראל בכתביו המאר-
חרים לעניין מופשט יותר. טיפוסית היא עמדתו של גבריאל, ראש הישיבה, מן הגיבורים החיוביים ב"גמול ישרים", לארץ-ישראל. הוא מספר, שמתוך דכודך נפש עלה לארץ הקדושה, המשמשת מקלט לאנשים מאוכזבים בחיים, השואפים להתבודד עם יגונם הרחק מהמולת העולם. ארץ זו, אומר הוא, שבעבר שפכו יהודים את דמם על חרבותיה, ראויה לשמש היום בית-קיבוץ לאומללי ישראל — "המקלט האחד לכל נזירי ישראל, אשר ינזרו מתענוגות התבל ומכאר

ברלין", שהעברית היא גשר להשכלה. ומי שקיבל תעודה מלגימת "כף אחת מקערת המדעים" בעברית ללמוד לשון חיה, שוב אין הוא מתעניין בספרות העברית. מחקרי התנ"ך וחכמת ישראל צריכים להי-
כתב עברית, ורק עברית, כדי למנוע סירוסים ופולפוליהבל בביאורי פסוקים, שאך הלשון הזרה גורמתם; ושנית, כדי שיובנו הדברים ליהודים בכל מקומות מושבם. תקוות משכילי גרמניה ליצור ספרות מדעית בענייני יהדות בלשון ארצם נתברחה לגמרי, שהרי אין איש מתעניין בספרות זו, לא מן העמים ולא מישראל. הגרמנית מובנת לפחות מאחוז אחד של העם העברי וגם אחוז זה אדיש הוא. סמולנסקין קובע בוודאות, על יסוד חומר סטטיסטי על שיעור התפוצה של עתונות וספרות מדעית בגרמנית בהש-
וואה לזו של העברית, גם אם אין זו האחרונה מצ-
טיינת באיכותה, שחלום המשכילים, "לגרש שפת עבר מפני שפת אשכנז עלה בתוהו", וכי "נקמה מאין כמוה תחזה עתה שפת עבר" באלה. בשום פנים אין להשוות את העברית לרומית, שהיא באמת לשון מתה, הידועה רק לחוג צר של כמרים ואנשי מדע, בעוד ש"שפת עבר היא כשפה חיה לעם ישראל, אחרי אשר כשני אלפים שנה יכתבו ויהגו בה כמעט כל בני ישראל אם רב או מעט". יודעי עברית כותבים בה כבלשון חיה ואינם מרגישים מחסור במלים. כן מרובים היהודים בארצות-המזרח, שהעברית מדוברת בפייהם, ורק בלשון זו אפשר לבוא עמם במגע. סמולנסקין סבור, ש"בלי שפת עבר אין תורה ובאין תורה אין גם עם ישראל", ולפיכך חוב קדוש מוטל על כל יהודי לקבוע עתים ללימודה. לימד זה לא יגרום להתבדלות ולא יסיח את הדעת מלשון המדינה, שהרי זו תתמיד בשימוש היום-יומי, בעוד שהעברית, כמו תקוות-הגאולה, היא עניין שברוח בלבד. "בה הביע (העם היהודי) רוחו לדור ודור, ובה נשאר חיי ישראל ספונים עד היום, ואף בה ועמה נוכל להחיות רוחנו לדור יבוא". יש ללמד דת ישראל ותורה אך ורק בעברית, שאם לא כן תהא התורה האחת, "למאה תורות", העם יתפצל בהקבלה להתפצלות הלשונית של יהודי הארצות השונות, ולא תהיה לו תקומה עוד.

סמולנסקין עצמו אהב את העברית אהבת נפש והיה גאה על שהתמסר לה בכל מאוודו, למרות מה שלא הביאה לו אושר חמרי. הוא מדבר בבוז על הנדים לגורלו, גורל סופר עברי הכותב בשפה ש"אבד עליה כלח" ושאין כוחה לפרנס את בעליה. "ולבי נהפך בקרבי, קובל הוא, בראותי כי שערווריה נעשתה בישראל, כי לא יבושו בושה המתמרים בכבוד ישראל לנבל את שפתו". הוא מאמין, שעוד יבוא יום פדות וגאולה לעם וגם ללשון, "ואם גם

כל יהודי חייב להאמין בגאולה העתידה, לרבות המחזיק ברעה, שהיהודים הם כיתה דתית, שהרי תקווה זו היא עיקר מעיקרי הדת. עוול גדול הוא להניף יד על גורם חיוני זה, שקיים את היהודים בכל שנות נדודיהם. בזמן החדש, עם התגברות האדישות הדתית, יש ערך כפול ומכופל לתקווה זו, ככוח היחידי לאיחוד הלבבות של כל היהודים בפזורה.

יש צורך, מבחינה רוחנית וגשמית, בארגון עולמי של היהודים, ראשית, כדי לקיים ולחזק את רוח ישראל, ושנית, כדי להפיץ השכלה בעם ולתקן את מצבו הירוד. למטרה אחרונה זו נחוצים אמצעים כספיים, וכיוון שהיהודים הזקוקים לדעת שקועים בעניות, ומצד שני יש יהודים אמידים, הרוצים לסייע לאחיהם הנצרכים, הרי יוצא מכאן, שצורהזמן הוא ליצור מוסד מרכזי, שיאסוף את התרומות ויחליט מי ראוי ליהנות מהן ובאיזו מידה, גוף זה יהא מוסמך לבחור מורים להפצת ההשכלה בעם. לפי דעתו של סמולנסקין, הכרחית היא חברה מרכזית גם מטעם אחר: ארגונים ארציים או עירוניים, בלי פיקוח עליון מתמיד, עשויים להתנוון לרגל משוא-הפנים של ראשי הציבור המקורביהם, או מחמת מעילה באמון ובכסף. תופעה רגילה היא בקהילות ישראל ברוסיה ופולין, שמנהיגי העדה מנצלים את הכלל להנאתם הפרטית. תריס בפני קלקלות אלו הוא מוסד בין-ארצי, שיקבל תלונות על הנעשה בסניפים ויחרוץ את משפטו השקול והאובייקטיבי. בראש החברה צריכים לעמוד, כערובה להצלחתה, אנשים מפורסמים, שלתורמים ולנתמכים כאחד יהא אמון מלא בישרם וכושר פעולתם.

סמולנסקין סבור, שחברת „כל ישראל חברים“ בפאריס מגשימה את הדרישות הנזכרות במלואן: מנהליה גילו מרץ, אומץ-לב ומסירות לעמם בכל התנאים הקשים. הם דאגו בקביעות לצרכי היהודים הזקוקים בארצות הרחוקות. גם זכות המקום, פאריס, מסייעת להם: צרפת היא ארץ למופת בלשונה וסדרי-יחיה, היהודים נהנים כאן משווי זכויות גמור, ורבים מהם תופסים מעמד נכבד במדינה במשרות רשמיות, ומאחר שגם הממשלה אהדת אותם — נודעת להם השפעה רבה. ועוד דבר: בעדה היהודית בעיר זו שוררים אחדות ושלוה בין המפלגות של החרדים המתקדמים: כולם אוהבים את עמם ודור-אגים לטובתו ולשלומו. היה זמן, אומר סמולנסקין, שהדת שימשה קשר מספיק בין פזורי העם ועוררה בהם את הרגש של עזרה הדדית. עכשיו, עם הת-רופפותה, צריך מוסד כ„כל ישראל חברים“ למלא את מקומה בהגברת הכרת האחדות הלאומית והחובה להגיש עזרה ליהודים הזקוקים לה.

ביהם ויעזבו את החיים בטרם עזבו החיים אותם.“ בסוף תקופת ההשכלה הבהיר סמולנסקין — בוי"כוח עם א. בן-יהודה — את עמדתו לעניין ישוב ארץ-ישראל. תביעתו של בן-יהודה להקים כאן מיד מרכז לאומי נראית כבלתי-מעשית בעיני סמולנסקין, בחינת הקמת מגדל על גגו של בית שלא נבנה עוד. חשוב לדעת מראש מה יהיה טיב החומר האנושי של המתיישבים, ודאי שהישוב הישן המנוון אינו עשוי לשמש גרעין לתקומה לאומית, ואילו יהדות התפוצות אינה מרגישה כל עיקר צורך בגאולה. „בתחילה עלינו לחיות את התקווה להיגאל — — — אז כאשר כל ישראל ישובו להיות אחים כמקדם, אז נוכל לדבר על לבם כי יקימו הריסות ארצם.“ יש להימנע, לפי שעה, מצעדים פזויים, ששכרם יצא בהפסדם. ישוב ארץ-ישראל, כמפעל עזרה ליהודים נרדפים, הוא דבר מועיל, אבל בשום פנים אין לראות בו „פינוי דרך למשיח“. בשורה הראשונה יש לשקוד על התקנת היסודות והקמת הבית ורק לאחריהן תגיע שעתו של המגדל, שהוא גם האידיאל הנכסף של סמולנסקין. כדי שהדרך לגאולה תהיה בטוחה, יש להכשיר את הלבבות ולעורר את הרצון לעלות לארץ-ישראל. לכשיעלו אליה יהודים במספר רב ויתפרנסו מעבודת האדמה, שלא כקבצני „החלוקה“ — אז תהיה גם עת לבנות הריסות ציון.“

סמולנסקין סבור, שהרעיון המשיחי, או תקוות הגאולה, מקורם בעבר הקרום של האומה. ערד ביהודי תה במדבר נאמר לה: „אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלהיך“. לחזון זה לא הוקדשה תשומת-לב מספקת כל זמן שהיהודים חיו בשלווה בארצם. משיצאו לגולה — „חזו בתקווה הזאת חזות הכל, חיי העם בהווה ועתיד, רפואה לכל מחץ לבר-תיהם, נחמה לכל מצוקות נפשתייהם ושלומים לריב חרפתם מידי מחרפיהם“. וכל יהודי פירש תקווה זו לפי השגתו: אנשי-המדע חלמו על שיא בהתפתחות שכלית; הרעבים — על מטעמים בשפע; והנרדפים ציפו ליום נקמה ברודפיהם. ולמרות כל הבדלי-תפיסה אלה שימשה התקווה יסוד מוסד בחיים הלאר-מיים, גם האכזבות במשך אלפי שנים לא ערערו את האמון בה. כלפי המתבוללים, המחזקים את תקוות הגאולה מסידור התפילה, מתוך חשש שתשמש עילה לשונא-ישראל לשלול מהם את זכויותיהם, טוען סמולנסקין, שהתקווה היא עניין שלב, מעין אמונה בבורא העולם או תחית המתים, שאינה מחייבת פעולות מיוחדות ואינה מפריעה ליהודי לקיים בנאמ-נות את חובותיו לארץ-מושבו. היא בעצם עניין מופ-שט לגמרי, „כי איש לא יורהו (את היהודי המאמין) להוציא תקוותו זאת לפועל ידים, וגם העם לא יחשוב ולא יקווה להגאל בכוח יד“.